

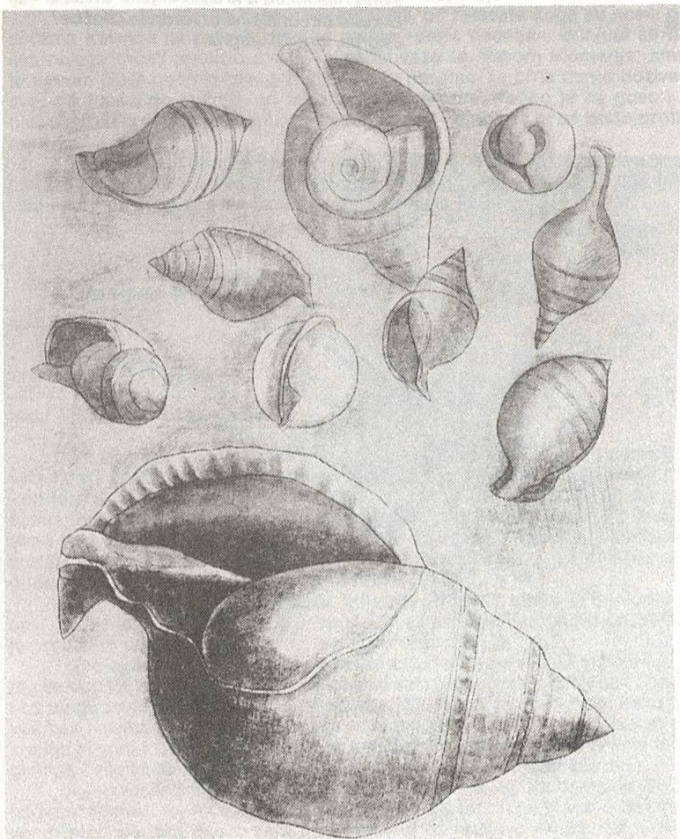
zašto o filozofiji istorije danas?

zdenka acin

U odgovoru na postavljeno pitanje mogli bismo navesti uobičajene pedagoške-didaktičke razloge. Ne sporeći inače njihovu umesnost, oni će, uprkos svemu, jedva okrznuti smisao pitanja. Jer, on seže dalje, sve do one tačke koju su tek nazirali kao nedovoljno mišljenu zvezdu vodilju neki od istinskih pokušaja da se misli istorija, mesto čoveka i ljudske zajednice u trajanju sveta. Bila je to i ostajala tačka suštinske i uvek aktualne motivacije u svakom traganju za »zakonima« istorijskog kretanja, tačka koja je iziskivala odziv na probleme same sadašnjosti i na iščekujuće zagonetke budućnosti. Utoliko je i sama filozofija istorije neprestano istorijski, epochalno određena, i pitati se o njoj, pak, može pre svega da znači pitati se, svesno ili ne, prema damaru imanentnih slutnji, o nekoliko stvari u isti mah – o istorijskom trenutku kojim je zahvaćen onaj koji pita, o putevima samorazumevanja čoveka usred njegove istorične društvenosti i, konačno, o mogućnostima izmene tih puteva, kao i uslova pod kojima se »izvršava« istorija čovečanstva. Ne bismo li zato mogli reći da i čitaocima predloženi projekt o filozofiji istorije ima svoj donekle simptomski značaj? I kada bismo sasvim tačno i pouzdano poznavali poreklo toga simptoma, traženi odgovor bi nam bio na domaćaju. Ali, poput svih odgovora na tu vrstu pitanja: što ga upornije zahtevamo, sve nam više izmiče.

Usudila bih se, čak da ustvrdim da nema filozofije istorije, u ma kojoj verziji bila data, koja ne nastaje, na teleološkim pretpostavkama, zahvaljujući upravo pomenutom izmicanju. Naime, da se oduvek, osobito posle Hegela i Marksa, filozofija istorije može shvatiti kao »istorijski oblik vere u spasenje«! Čini mi se da to, svaki na svoj način, posredno ili neposredno, svejedno da li preko pristajanja ili odricanja, potvrđuju i autorizovani tekstovi predavanja naših uglednih istraživača i profesora.

Predavanja o kojima je reč održana su krajem prošle i početkom ove godine na javnoj tribini (čiji je urednik Dobroslav Smiljanić) Kolarčevog narodnog univerziteta u Beogradu. Redosled njihovog održavanja ne podudara se s redosledom priređenim u časopisu (pri čemu je ovde jedino izostavljeno predavanje Dragana Jeremića, posvećeno »filozofskom preziru prema istoriji«, koji nije bio u mogućnosti, na žalost, da ga autorizuje za objavljivanje). Umesto po hronologiji, ravnala sam se više po onoj logici koja, uz duže ili kraće skokove, nadovezuje izlaganje na izlaganje, počev od opštih i uvodnih pitanja, preko posebnih istorijskih i kritičkih interpretacija, do zaključnog horizonta koji se otvara prema odnosu istorijskog i svakodnevnog u čovekovom životu. Razume se, nijedan prilog ne ostaje jedino na pripisanom mestu. Pažljivijem čitaocu neće biti teško da prepozna preplitanja i presecanja, što opet samo doprinosi, verujem, celovitosti uvida u filozofsku, i ne samo filozofsku, problematiku mišljenja istorije. U svakom slučaju, takvog predanog čitaoca zaslužuju sledeći priloz.

šta je filozofija istorije

branko pavlović

Sreo sam ovde večeras, pred vratima, jednog kolegu, i s njegovim dopuštanjem, počecu svoje predavanje onim što mi je on rekao. Rekao je da se on »žrtvovao, na ovoj hladnoći i u ovom mraku, da bi došao ovde da čuje šta će s nama biti do pošljетка«. I ja sam mu na to odvratio da to ni u kom slučaju neće čuti, jer čak i kad bih znao »šta će s nama biti do pošljетка«, ja bih tu tajnu čuvao samo za sebe.

A drugi je razlog – koji njemu nisam saopštio – a koji ću sada vama saopštiti, što jedno ovakvo pitanje, kojim ćemo se mi ovde pozabaviti, nije pitanje profetskog tipa. To nije pitanje koje predviđa budućnost, nego je to pitanje koje ima, ako se tako može reći, standardni filozofski oblik. To je jedno pitanje koje pita šta jest nešto, šta jest ovo ili ono, šta jest – u ovom slučaju – filozofija istorije.

Taj »standardni« oblik filozofskog pitanja, u stvari, nije oblik koji bi pripadao samo filozofiji, nego se može reći da takav oblik pitanja pripada uopšte čoveku kao čoveku – bez obzira na to kakvim povodima, u kakvim prilikama i u kakvoj oblasti se on pita o nečemu šta jest, bilo da se rasipuje o nečemu radi znanja, bilo radi toga da bi dobio neko uputstvo za praktično ponašanje i delovanje.

To pitanje, kako je rečeno, ima oblik. To znači da samo pitanje, na svoj način, određuje ono što su stari zvali »ideja« – a to znači da je u samom pitanju već sadržana mogućnost shvatanja onoga što se pita i očekivanja da će odgovor na to pitanje biti nešto shvatljivo, nešto što se može razumeti. A ono što se razumeva i što sačinjava tzv. definiciju, pokazuje, ili određuje, granice nečega, odnosno rastavlja nešto od nečega drugoga postavljajući određene terminuse, određene međaše, tako da bi se sasvim jasno odredila teritorija koja se tu ispituje, za koju čovek pita, i da bi se na potpuno shvatljiv način dobio odgovor o štaštvu, ili suštastvu, te teritorije.

Kad ovako postavimo naše pitanje i kad se ono odnosi na filozofiju istorije, onda je unapred jasno da – gledajući samo na mogućnosti ljudske imaginacije, mogućnosti ljudske kreacije i mogućnosti ljudske slobode (u smislu neke proizvoljnosti) – to pitanje ima mnoštvo odgovora. Naravno, u ovakvom jednom predavanju može se to mnoštvo pretresti, može se načiniti izbor i nekih privilegovanih odgovora u odnosu na neke druge, ali ako se to čini, onda se to, opet, radi na osnovu odluke ili na osnovu čina, koji je manje ili više proizvoljan.

Ja ću ovde učiniti nešto slično tom odabiranju, ali pretpostavljam, mada to ne mogu sada da obrazložim široko i u temelju, da izbor mogućih odgovora na ovo pitanje nije proizvoljan i, čak, pretpostavljam da uopšte ne može biti proizvoljan, odnosno, ne može to biti u nekom suštinskom smislu – u onom smislu koji podrazumeva pravo svakoga čoveka da »misliti šta hoće«. Ali ako čovek uvek misli samo ono što može da misli, onda takva mogućnost postoji. Kad kažem da ovakav izbor suštastveno ne može biti proizvoljan, onda se tu uključuje jedna druga mogućnost. Mislim na mogućnost koja se ne pruža često i ne pruža se uvek, jer se filozofija istorije, kao i druge filozofije, koje se odnose na druge predmete – kao što je npr. filozofija prirode, ili filozofija umetnosti – ne stvaraju po nekoj konvencionalnoj mogućnosti i po nekom slobodnom izboru, nego se stvaraju i iskazuju kad se steknu određeni duhovni uslovi, kad postoji određena duhovna situacija da se takva jedna filozofija oformi. I u ovom slučaju je tako i to pokazuje ograničenje one mogućnosti prostog htenja o kojoj sam prethodno govorio.

Hoću da kažem da je filozofija istorije nešto što samo na izgled ljudi mogu smisliti kako god hoće. Ali jedna filozofija istorije, koja uistinu nešto kazuje o svome predmetu, koja nešto razotkriva i nešto pokazuje, nije nešto što se tek tako može iz ničega stvarati. Ona je, pri ovakvom ispitivanju, već data i može se bez nekih velikih teškoća nabrojati koliko takvih filozofija istorije ima i koja su obeležja što karakterišu takve filozofije istorije.

S obzirom na sve to, ja ću u ovom predavanju izraz »filozofija istorije« shvatiti skoro u njegovom doslovnom značenju, ili barem u onom značenju koje je bilo doslovno sve do kraja XIX i do početka ovoga veka. U tom doslovnom značenju, filozofija istorije jednostavno kazuje isto što i metafizika istorije pošto su »filozofija« i »metafizika« – u našoj grčko-evropskoj tradiciji – uvek bili sinonimi. No, pošto izraz metafizika najpre upućuje na neku srodnost sa fizikom, i zbog toga može da izazove razne nesporazume, onda se može, za ovu priliku, upotrebiti drugi izraz, koji je barem isto tako dobar i odgovarajući, i koji je čak izvorniji, a to je izraz *prote philosophia*, odnosno *prva filozofija*.

Prva tome, ako postoji i kad postoji neka *prote philosophia* – prva filozofija – onda je filozofija istorije – da upotrebimo ovde jedan Aristotelov izraz – na neki način *deutera philosophia* ili druga filozofija. Nešto preciznije izražena – filozofija istorije u odnosu na onu prvu filozofiju uvek je druga strana, ili drugo bivstvo te prve filozofije.

Otkuda jedna ovakva povezanost filozofije istorije s prvom filozofijom, odnosno s metafizikom? To dolazi prvenstveno otuda što se prva filozofija uvek bavi, kako je to ustanovljeno od samog njenog početka, bivstvom kao bivstvom, odnosno bivstvujućim kao bivstvujućim – ako hoćemo i